

Agnieszka Frącz

Uniwersytet w Białymstoku

E-MAIL: agnieszkafracz95@gmail.com

Hejting – przejawy mowy nienawiści w Sieci

STRESZCZENIE

Hejting, czyli mowa nienawiści w Sieci jest bardzo rozpowszechnionym zjawiskiem w społeczności użytkowników Internetu. Artykuł zawiera charakterystykę zjawiska, jego wybrane przejawy oraz przybliży sylwetkę, a także cele i motywy działania hejtera w opiniach internautów. Autorka przedstawia formy przeciwdziałania hejtingowi w Sieci.

SŁOWA KLUCZOWE: Internet, mowa nienawiści, hejting, kultura, młodzież

*Dziwny ten świat,
świat ludzkich spraw,
czasem aż wstyd przyznać się.
A jednak często jest,
że ktoś słowem złym
zabija tak, jak nożem.*

(Czesław Niemen – *Dziwny jest ten świat*)

Rozwój cyfryzacji, swobodny dostęp do Internetu oraz poczucie anonimowości użytkowników Sieci sprzyja ujawnianiu się patologicznych skłonności i eskalacji negatywnych zjawisk społecznych, które w realnym życiu były skutecznie ograniczane przez obowiązujące przepisy prawa. Hejting, czyli tak zwany hejt internetowy, to nowe zjawisko kulturowe, które bardzo szybko stało się istotną częścią życia wirtualnej społeczności, przybierając postać różnych, celowych działań o zdecydowanie destrukcyjnym charakterze. Hejt polega na negowaniu treści zamieszczanych w Internecie, najczęściej przyjmuje formę agresji słownej w stosunku do osoby publikującej. Tego, kto dopuszcza się hejtingu określamy mianem „hejtera” (od spolszczonej wersji angielskiego słowa *hater*. Sporadycznie używa się określeń „dokuczacz” bądź „nienawistnik” (Kalinowska, 2017, s. 128). Wywodzący się z języka angielskiego termin *hate* (spolszczone – hejt) oznacza nienawiść. Język wrogości nie wyraża się tylko przy użyciu słów, ale również filmów czy też grafik. Trzeba zaznaczyć, że treści dołączane przez hejterów mają na celu szerzenie nienawiści nakierowanej na daną osobę bądź grupę osób (Sierant, 2019). W bardzo

wielu przypadkach ofiarami stają się osoby innej rasy, religii, mniejszości seksualnej, narodowej (Feliga, 2016).

Hejt wydaje się być efektem ubocznym rozwoju cyfryzacji i rozrastania się sieci internetowej, która jest taktowana jak „ziemia niczyja” i „miasto bezprawia”. Brak kontroli społecznej sprawia, że hejting jest na tyle powszechnym zjawiskiem, że każde upublicznienie dowolnej informacji niesie za sobą ryzyko słownego ataku ze strony innego użytkownika. Jest to szczególnie niebezpieczne w sytuacji, gdy mamy do czynienia z kulturowym zanikiem prywatności – to, co tradycyjnie było uznawane za prywatne i osobiste jest obecnie nagminnie wystawiane na widok publiczny, a w wielu wypadkach mamy do czynienia z medialną formą ekshibicjonizmu. Dlatego konieczna staje się systematyczna edukacja w zakresie umiejętności selekcji publikowanych treści oraz wykształcenie, zwłaszcza w przypadku dzieci i młodzieży, stosownych mechanizmów obronnych, swoistej odporności użytkownika Internetu. Wyzwaniem dla pedagogiki staje się proces formacji społecznej dzieci i młodzieży uwzględniający rozwój wrażliwości moralnej i empatii od najmłodszych lat, a szczególnie w okresie adolescencji. Jak wygląda na poziomie szkoły edukacja do dojrzałego i odpowiedzialnego człowieczeństwa? Z obserwacji i własnego doświadczenia wiem, że godziny wychowawcze bardzo często są zamieniane na lekcje przedmiotu, którego uczy wychowawca, a etyka i religia, które są szczególnie predestynowane do realizacji tego zadania, ograniczają się do nauczania historii pojęć filozoficznych i doktryny danej religii. Nie są też przedmiotami obowiązkowymi. Dlatego w kontekście wychowania warto przy okazji rozważań nad zjawiskiem hejtingu zadać pytanie o przyczyny i profilaktykę. Kto, w jaki sposób i przy użyciu jakich środków może skutecznie przeciwdziałać nienawiści szerzącej się w Sieci?

Celem mojego artykułu jest zwrócenie uwagi na przejawy i rozmiary hejtingu, który stał się palącym problemem pedagogicznym, a także wezwanie do aktywnego poszukiwania rozwiązań w tej kwestii. W pierwszej kolejności przedstawię trudności definicyjne związane z prezentowanym zjawiskiem. Następnie omówię dwa mało znane przykłady mowy nienawiści w Internecie: *beauty hate* i *hate pages*. W dalszej części, na podstawie analizy materiałów źródłowych dostępnych w Sieci, spróbuję nakreślić obraz hejtu i hejterów w opiniach użytkowników Internetu. W zakończeniu znalazły się rozważania na temat możliwości ograniczenia skali hejtingu w Sieci.

Pragnę zaznaczyć, że ze względu na charakter opisywanego zjawiska zdecydowana większość tekstów źródłowych poddanych analizie to swobodne wypowiedzi użytkowników Sieci, materiały dziennikarskie oraz artykuły popularnonaukowe zamieszczane na portalach internetowych różnych

mediów. Można zatem powiedzieć, że jest to obserwacja internautów w ich środowisku naturalnym pod kątem zachowań związanych z przejawami hejtingu. Tam gdzie było to możliwe, starałam się odnieść do analiz naukowych i dostępnych wyników badań. Uważam, że dzięki takiemu podejściu odsłonię i przybliżę czytelnikowi bardzo ważne, a mało dostępne obszary rzeczywistości pedagogicznej.

Hejt i mowa nienawiści

Aktualnie trudno o jednoznaczną definicję hejtu. Uważa się, że hejt i mowa nienawiści to dwa pokrewne, ale odrębne zagadnienia. Obecnie coraz częściej przyjmuje się, że hejting jest mową nienawiści występującą w obszarze internetowym (Stasiewicz, 2017, s. 13). Warto zatem uściślić, czym jest hejting, a czym mowa nienawiści.

Według internetowego *Słownika języka polskiego* hejtem nazywamy „obraźliwy i zwykle agresywny komentarz internetowy; mówienie w sposób wrogi i agresywny na jakiś temat lub o jakiejś osobie”, zaś hejtingiem: „potocznie: pisanie obraźliwych i zwykle agresywnych komentarzy internetowych; hejtowanie, hejterstwo”. *Hater*, hejter to „potocznie: osoba wyrażająca opinie pełne nienawiści, negatywności”. M. Juza określa hejt jako „formę dewiacyjnych zachowań podczas publicznych dyskusji internetowych polegających na używaniu obelżywego języka, pogardliwej ocenie różnych zjawisk, znieważaniu zarówno rozmówców, jak i różnych innych podmiotów oraz na wyrażaniu agresji i nienawiści pod ich adresem” (Juza, 2015, s. 27).

Hejting, który w ostatnim czasie stał się rodzajem mody, rozprzestrzenia się coraz bardziej poprzez naśladowanie zauważanych w Internecie wrogich zachowań, obserwację i akceptację. Można go interpretować jako pisemną bądź też ustną strukturę wypowiedzi, „która spełnia rolę specyficznego medium komunikacji społecznej, często wytwarzając grupy sprzeciwiające się określone mu zachowaniu, rzeczy, osobie itp” (Naruszewicz-Duchlińska, 2015, s. 67). Różnorodne media umacniają stereotypowe wyobrażenia na temat różnych osób, przez co powstają krzywdzące i nacechowane nienawiścią komentarze bądź też wypowiedzi (Więckiewicz, 2015, s. 44).

Niepokojący jest fakt, że młodzież traktuje hejt jako coś zupełnie naturalnego, efekt uboczny bezproblemowego, powszechnego dostępu do przestrzeni wirtualnej. W ramach badań „Obywatele dla Demokracji”, finansowanego z Funduszy EOG, młodzi ludzie mowę nienawiści definiują jako anonimowe obrażanie, formułowanie znieważających tekstów. Są zdania, że każdy użytkownik Sieci ma do czynienia z negatywnymi, pełnymi nienawiści komentarzami, jednak niektórzy biorą je zdecydowanie bardziej personalnie, inni

po prostu nie zwracają na nie uwagi (Włodarczyk, 2014, s. 131). Komentarze te mają za zadanie obrazić, wyszydzić upatrzone osoby, ich zainteresowania, poglądy, przekonania. Ich jednoznaczną intencją jest chęć sprawienia jak największej przykrości. Najczęściej zjawisko to można zaobserwować na różnych portalach społecznościowych, forach i stronach internetowych. Warto jednak przy tym pamiętać, że hejter, nawet ukrywając swoją tożsamość pod pseudonimem, jest osobą tylko pozornie anonimową, co daje możliwość pociągnięcia go do odpowiedzialności karnej (Stasiewicz, 2017, s. 21).

Hejt bywa niekiedy określany jako dyskurs publiczny, który polega na przypisywaniu niekorzystnych i negatywnych ocen i cech, i w tej formie może się stać przyczyną nawoływania do dyskryminujących działań zwróconych w stronę określonych grup społecznych lub osób, tam gdzie przynależność jest uwarunkowana nie z wyboru, a naturalnie (Durajczyk, 2017, s. 176).

W dyskursie publicznym między hejtem a krytyką i ironią przebiega cienka granica. Krytyka powstaje na bazie doświadczenia bądź wiedzy, w momencie gdy w sposób kulturalny i spokojny zauważa się nieścisłości, kwestie wymagające poprawy lub wyeksponowania. Opiera się nie na emocjach, lecz na rzeczowych argumentach. Krytyka jest nakierowana na dialog z drugą osobą. Ironia jest szczególną formą krytykowania logicznych błędów rozmówcy, obnażania jego hipokryzji czy też braku konsekwencji. W przypadku hejtu, który charakteryzuje się brakiem szacunku do dyskutanta, dochodzi do wulgarnego ataku *ad personam*, bez odniesienia do faktów (Brzeźnicki, 2015).

Pojęcie „mowa nienawiści” ma swoją genealogię pochodzącą od angielskiego wyrażenia *hate speech*. Jak mówi L. Nijakowski: „mowa nienawiści polega na przypisywaniu szczególnie negatywnych cech lub wzywaniu do dyskryminujących działań wymierzonych w pewną kategorię społeczną, przede wszystkim taką, do której przynależność jest postrzegana jako «naturalna» (przypisana), a nie z wyboru” (kolor skóry, orientacja seksualna, kalectwo, język ojczysty, etniczność, płeć) (za: Włodarczyk, 2014, s. 123). M. Czyżewski opisuje mowę nienawiści jako „wypowiedzi łączące, wyszydzające lub poniżające jednostki lub grupy”. Podkreśla, że rozpoznawalną cechą jest „przypisywanie cech grupy danej jednostce, co oznacza, że zawsze – pośrednio lub bezpośrednio – odnosi się ona do zbiorowości” (za: Durajczyk, 2017, s. 176).

Według definicji ustalonej przez Radę Europy (1997)

mowa nienawiści obejmuje wszelkie formy wypowiedzi, które szerzą, propagują czy usprawiedliwiają nienawiść rasową, ksenofobię, antysemityzm oraz inne formy nienawiści bazujące na nietolerancji, m.in.: nietolerancję wyrażającą się w agresywnym nacjonalizmie i etnocentryzmie, dyskryminację i wrogość wobec mniejszości, imigrantów i ludzi o imigranckim pochodzeniu.

Mowa nienawiści bazuje przede wszystkim na rozbudzaniu i rozpowszechnianiu dyskryminacji i przemocy werbalnej skierowanej wobec konkretnych osób, grup, dowolnej jednostki, będącej celem danej wypowiedzi. Język wrogości i jego formy trudne są do jednoznacznego zefiniowania. Społeczna akceptacja mowy nienawiści doprowadza do umacniania się uprzedzeń i stereotypów, na co zwraca uwagę Fundacja Humanity (zob. Fundacja Humanity in Action Polska, 2014).

Mimo kampanii społecznych, podejmowanych w wielu krajach na rzecz tolerancji i przeciwdziałania przemocy, dotychczas nie sformułowano ustawowej definicji mowy nienawiści. Wart zaakcentowania jest tutaj wyraz „ustawowej”. Jedną z propozycji jest polecana przez Komitet Ministrów Rady Europy (Łukaszewicz, 2019). Brak takiej obowiązującej i powszechnie uznanej formuły mowy nienawiści daje możliwość różnorodnej jej interpretacji. W dyrektywie Unii Europejskiej przesłankami przestępstwa mowy nienawiści są m.in. płeć, tożsamość płciowa, pochodzenie etniczne, orientacja seksualna, wyznanie religijne bądź jego brak, narodowość, niepełnosprawność, wiek (Umięcka, 2019). P. Chrzanowska, po przeprowadzeniu badań, zamieściła listę cech, które w jej interpretacji mogą być w szczególności atakowane mową nienawiści – hejtem. Są to: wiek, płeć, status materialny, wiara, waga, nieheteronormatywność, przynależność do mniejszości narodowej i etnicznej, upodobania polityczne, mało- i wielodzietność, samotne rodzicielstwo, przemoc domowa (Chrzanowska, 2017, s. 194). Jest to niemalże identyczny obszar, jak w przypadku hejtingu, dlatego stwierdzenie, że hejt jest mową nienawiści objawiającą się w sferze internetowej nie będzie nadużyciem i określenia te mogą być stosowane naprzemiennie (Przybylski, 2015, s. 205).

Warto zwrócić uwagę na angielskie tłumaczenie zwrotu „mowa nienawiści”, które brzmi *hate speech*. Można wnioskować, że określenie „hejt” – wzięło się poniekąd z tego pojęcia, tylko zostało spolszczone. Zatem mowa nienawiści, która była znana i używana wcześniej niż hejt, z biegiem czasu rozszerzyła swój zakres pojęciowy i zyskała miano hejtingu. Tak też rozumieją to pojęcie nastoletni uczestnicy badań (Włodarczyk, 2014, s. 124). Trzeba jednak pamiętać, że o ile mowa nienawiści jest formą skrajnej nietolerancji, ściśle związaną z reakcją na wielowymiarową odmienność i przypisywaniem jednostce stereotypowych, negatywnych cech danej grupy, to w przypadku hejtingu jako zjawiska obserwowanego w przestrzeni wirtualnej mamy do czynienia z fenomenem „bezinteresownej” nienawiści, dla której trudno znaleźć jakiegokolwiek racjonalne wytłumaczenie, gdyż często ofiary hejterów należą do tej samej społeczności, mają podobny status, niczym się nie wyróżniają, zazwyczaj nie są im znane ani w żaden sposób nie są dla nich ważne

emocjonalnie. Powstaje pytanie: co w takim razie kieruje zachowaniami nie tylko młodych ludzi, którzy naruszają cudze dobra osobiste, starając się wywołać emocjonalne cierpienie? Niepokojąca z pedagogicznego punktu widzenia jest również skala zjawiska.

W raporcie Komisji Europejskiej z 2015 roku dotyczącym bezpieczeństwa dzieci i młodzieży (*EU Youth Report*, 2015) przemoc w Internecie została uznana za poważny problem społeczny. Według przytoczonych danych co 5. komentarz jest nacechowany mową nienawiści lub zawiera w sobie obraźliwe wypowiedzi. W badaniach prowadzonych przez SWPS w 2012 roku wypowiedzi obraźliwe i przekraczające granice kultury stanowiły zaledwie 2,5% wszystkich komentarzy (Jonak, 2012), jednak z sondażu przeprowadzonego 7 lat później przez Uniwersytet SWPS wspólnie z ARC Rynek i Opinia (ARC Rynek i Opinia, 2019) wynika, że co trzeci dorosły polski internauta i co drugi młody człowiek miał do czynienia z hejtem skierowanym wobec swojej osoby. Przeważnie obraźliwej krytyce podlegały poglądy respondentów. Większość badanych była zdania, że hejting jest na tyle poważnym problemem, że trzeba z nim walczyć. Prawie połowa ankietowanych przyznała się, że sama również dopuściła się zamieszczania negatywnych, obraźliwych ocen w stosunku do innych (Felczak, 2019). Bardzo rzadko hejt jest zgłaszany właściwym organom; o skali zjawiska może świadczyć fakt, że w roku 2018 w samej Warszawie odnotowano 230 postępowań przygotowawczych dotyczących przestępstw w Internecie motywowanych nienawiścią (Puszkarski, 2019).

Ponieważ pojęcia „mowa nienawiści” i „hejting” przenikają się wzajemnie, proponuję skupić się nie na samej dyskryminacji, jak to jest zdefiniowane w odniesieniu do mowy nienawiści, lecz szerzej – na ekspresji nienawiści, która staje się formą przemocy. W takim ujęciu hejt jest znacznie szerszym terminem. „Zawiera [on] w sobie nie tylko pojęcie «mowy nienawiści», ale też wszelkie rodzaje wypowiedzi agresywnych, przekraczających granice kultury i dobrego wychowania, których jednak nie da się zdefiniować jako mowy nienawiści” (Rosińska, 2017, s. 12). Ponieważ moim celem nie są rozstrzygnięcia terminologiczne, lecz przedstawienie wyjątkowo niepokojącego zjawiska społecznego, przyjmuję definicję za K. Rosińską, lecz będę używać obu terminów dla uwypuklenia werbalnego lub pozawerbalnego charakteru tej destrukcyjnej aktywności.

***Beauty hate* i *hate pages* jako przykłady mowy nienawiści w Internecie**

Hejting może przybierać różne postacie. Jest to przede wszystkim forma przemocy psychicznej. Oprócz ubliżających komentarzy zamieszczanych na forach, stronach internetowych czy portalach mowa nienawiści może

objawiać się również poprzez wstawianie obraźliwych filmików, obrazków bądź też nagrań audio. Pozornie może się wydawać, że taki komentarz sam w sobie jest niegroźny, jednak nasilające się aroganckie wpisy niosą za sobą wiele negatywnych skutków. Z sondaży przeprowadzonych przez Uniwersytet SWPS i ARC Rynek i Opinia wynika, że najczęściej na „falę hejtu” są narażone nasze poglądy (aż 58%), kolejnym jest zachowanie (39%), następnie wygląd (26%) i pochodzenie społeczne lub inne cechy (4%) (ARC Rynek i Opinia, 2019). Ofiarą hejtu można paść wszędzie. Najczęściej na portalach społecznościowych, takich jak Facebook, Twitter, ale równie niebezpieczne pod tym względem są fora internetowe, blogi, You Tube, serwisy typu Spotted oraz gry komputerowe (Rosińska, 2017, s. 14).

W ostatniej dekadzie znacznie nasiliło się zjawisko hejtu wobec urody. Jego skala sprawiła, że nazwano je *beauty hate* (*beauty cyberbullying* w krajach anglojęzycznych). Na całym świecie problem z tym rodzajem agresji ma prawie 55 milionów ludzi. Ofiarami padają, oprócz osób znanych w mediach, celebrytów, zwykli, zamieszczający swoje zdjęcia użytkownicy Internetu, którzy, według hejtera, nie mają idealnych rysów twarzy, ciała o idealnych wymiarach czy włosów pięknych jak z reklam (k.w, 2018).

Marka kosmetyczna Rimmel jako pierwsza zleciła badania mające na celu określenie skali tego zjawiska i zainicjowała ogólnospołeczną dyskusję. W badaniu wzięło udział 11 000 kobiet w wieku 16–25 lat. Blisko 46% respondentek na skutek *beauty hate’u* dokonało samookaleczenia (*self-harm*), a 67% straciło pewność siebie (Hickman, 2018). W ramach kampanii #Iwillnotbedeleted firma finansowo wspiera Telefon Zaufania 116 111, a w dniach 16.11–2.12.2018 roku za każde zamieszczone zdjęcie na Instagramie (fotograficzny serwis społecznościowy hostingu zdjęć), gdzie motywem przewodnim zdjęć miał być czerwony element makijażu z odpowiednim oznaczeniem, Rimmel fundował jedną konsultację telefoniczną z Telefonem Zaufania dla Dzieci i Młodzieży, gdyż ten rodzaj hejtu najbardziej zaburza pewność siebie młodych kobiet i mężczyzn. Każdego roku na skutek słów nienawiści kierowanych pod adresem wyglądu z Internetu znika prawie 115 milionów zdjęć, a co czwarty użytkownik doświadcza przynajmniej raz podobnego ataku. Osoby, które zostały dotknięte *beauty hate’em*, w konsekwencji mają obawy przed wstawieniem swoich prawdziwych zdjęć. Podają je obróbce graficznej, by wyglądać idealnie, gdyż pragną w ten sposób ustrzec się przed kolejnymi atakami i odbudować swoje poczucie wartości. Jest to początek bardzo niebezpiecznego procederu, w którym zwłaszcza dziewczęta, niekiedy znane postacie w świecie internetowym, pod wpływem hejtu urodowego zaczynają zamieszczać w Sieci jedynie swoje prze-

robione zdjęcia, z idealną sylwetką, cerą, włosami, a niekiedy także tłem. Mamy wówczas do czynienia z internetowym przekłamaniem, tworzeniem fałszywego wizerunku. W przypadku nastolatka pragnienie akceptacji, tendencja do porównywania się z innymi oraz doświadczenie *beauty hate'u* może być przyczyną problemów z samoakceptacją, zaburzeń emocjonalnych, zaburzeń odżywiania, tendencji i zachowań autodestrukcyjnych (Kaltiala-Heino i in, 2000; Gini i Espelage, 2015; Perry, 2015; Reed i in. 2016). *Beauty hate* jest katalizatorem kolejnego zjawiska, które polega na obsesyjnym podążaniu za idealnym wyglądem. Osoby, które wcześniej doznały krzywdy ze strony hejterów, zakłamując w Internecie swój wizerunek, przyczyniają się do problemów z samoakceptacją u innych osób.

W celu lepszego zobrazowania *beauty hate'u* warto przytoczyć kilka komentarzy: „Z bardzo brzydkiej robisz się tylko brzydka. Wow” – komentarz na profilu youtuberki Red Lipstick Monster. Młoda dziewczyna, Daria, która brała udział w Top Model, na Instagramie dostaje komentarze typu: „Boże, jaka brzydka...”, „Ruda małpa”, „Próbujesz być ładna?”, „Okropnie”.

Szczególną formą hejtingu są tak zwane „profile nienawiści”. Mimo swojej dość długiej obecności w Internecie tzw. *hate pages* pozostają zjawiskiem nieopisanym, a zdecydowanie wartym uwagi. Są to strony, najczęściej zakładane na Facebooku, jako przeciwieństwo typowego *fanpage'a*. Często propagujące nienawiść do różnych partii politycznych, firm. Mają na celu wywołanie kontrowersji i zazwyczaj przybierają charakter prześmiewczy. Znacznie bardziej niebezpieczne są ataki nakierowane na konkretnych ludzi. Co ciekawe, ta forma hejtingu często dotyczy osoby, które już nie żyją, a ich śmierć wzbudziła ogólne poruszenie w społeczeństwie. Niekiedy treści tam zamieszczane bywają brutalne, pełne nienawiści i niedające się zrozumieć bez odwoływania się do psychopatologicznych diagnoz. Wystarczy wspomnieć dwa tego typu profile – jeden, dotyczący 14-letniego Dominika z Bieżunia, oraz drugi, 10-letniej Kamili z Kamiennej Góry.

Dominik nie był akceptowany przez rówieśników z powodu wyglądu. Chłopiec nosił spodnie rurki, układał starannie fryzurę, dbał o siebie, przez co narażał się na kpiny i śmiechy ze strony innych gimnazjalistów, ale także i nauczyciela. Koledzy dręczyli go. Mówili, że jest „pedziem”. Często dochodziło do szarpaniny. Chłopiec nie wytrzymał kpin rówieśników i powiesił się we własnym domu, używając do tego sznurówek (VS.polskatimes, 2015). Po samobójstwie złośliwości kierowane w stronę czternastolatka się nie skończyły. Hejt przeniósł się do Internetu. Powstały profile na Facebooku, takie jak: „Dominik Szymański dobrze że zdechl” oraz „Dominik Szymański jebał małe sznurówki”, z nawiązaniem do sposobu odebrania sobie życia. Profile

dość szybko zostały usunięte, jednak niektóre treści, jakie były tam zamieszczone, można do dziś odnaleźć w Internecie. Liczba polubień przy takich postach jest zatrważająca. Dla hejtera jest to dodatkowa zachęta, oznaka przyzwolenia i aprobaty dla jego zachowania.

Drugim przypadkiem była śmierć dziewczynki. Została ona zaatakowana siekierą przez nieznanego, w obecności swoich rodziców, na rynku w Kamiennej Górze. 10-latka zmarła po przewiezieniu do szpitala. Sprawę nagłośniono w mediach, w Internecie. Wówczas, podobnie jak w przypadku Dominika, na Facebooku pojawił się profil o treści: „Kamila Z Kamiennej Góry – Dobrze Że Zdechła” oraz „[...] cieszymy się, że Zdechła”.

O ile w przypadku chłopaka była to „kontynuacja” hejtu przeniesiona do Internetu, o tyle w sytuacji dziewczynki nie jest znany powód założenia takiego konta. Być może chodziło o zyskanie uwagi otoczenia i zebranie „lajków”. Powód o tyle absurdalny, co przerażający. M. Juza (2015), analizując przyczyny hejtu w Internecie, zwraca uwagę, że ten rodzaj aktywności, oprócz chęci wywołania reakcji u adresatów i czytelników oraz rozładowania negatywnych emocji hejtera, może pełnić funkcje czysto ludyczne, o czym świadczy chociażby strona na Facebooku: „Hejtuję, bo lubię”. W tej sytuacji warto się przyjrzeć, kim są osoby, które dopuszczają się tak patologicznych aktów nienawiści i zastanowić się, na ile jest to nienawiść bezinteresowna, a na ile sposób zaspokojenia perwersyjnych potrzeb.

Obraz hejtu i hejterów w opiniach użytkowników Internetu

Jeśli potraktujemy Internet jako ekosystem, analiza internetowych treści związanych ze zjawiskiem hejtingu może ukazać ciekawy wycinek wirtualnej rzeczywistości, a mianowicie to, jak Internet rozpoznaje, wyjaśnia i ocenia prezentowany fenomen. Jest to istotne z punktu widzenia praktyki pedagogicznej, ponieważ treści te modelują opinie, postawy oraz zachowania użytkowników Sieci. Prezentowane poniżej stwierdzenia mają charakter wyłącznie poglądowy; mimo że ich autorzy niekiedy powołują się na badania naukowe, nie zawsze jest możliwe odnalezienie pierwotnego źródła danych.

Kim jest hejter? Osobą, która „swoje zdanie” wyraża w sposób wulgarny, arogancki, pełen nienawiści do drugiego człowieka? Mogłoby się wydawać, że człowiek, który dopuszcza się takiego zachowania jest pełen złości, frustracji, zazdrości. Poniekąd jest to prawdą, jednak badacze zjawiska uważają, że mamy do czynienia z pewnym stereotypem. Okazuje się, że hejter to często osoba w życiu „realnym” cicha i spokojna, po której nikt by się nie spodziewał podobnego zachowania (Wilkska, 2019).

Na wielu portalach można się spotkać ze stwierdzeniem, że hejterzy istnieli od zawsze. Wraz z rozwojem techniki informatycznej zyskali po prostu nową przestrzeń i techniczne możliwości realizacji swych nienawistnych impulsów. Problem ten coraz częściej jest przedmiotem społecznej dyskusji. Jest to spowodowane ogromnym przyrostem tego typu zjawisk w Sieci. Powszechny jest pogląd, że anonimowy człowiek poprzez wypisywanie obraźliwych, często wulgarnych i pełnych nienawiści komentarzy, szuka ujęcia dla swoich negatywnych emocji, lecz znacznie częściej **gra toczy się o widoczność, popularność** – fejm (sławę, ang. *fame*). Pozornie głównym i najważniejszym celem hejtera wydaje się postponowanie innej osoby, chęć zranienia jej, skrzywdzenia. Wówczas jednak, zyskując dodatkowo poparcie wśród innych użytkowników, hejter czuje się spełniony, zauważony, staje się widzialny, zdobywa upragnioną uwagę – jest sławny. Bywa, że w życiu prywatnym jest zupełnie nieznaną, niewyróżniającą się osobą, a w Internecie osiąga duże poparcie, jest rozpoznawany przez innych internautów, zdobywa fanów, którzy śledzą jego kolejne poczynania i czekają, aż ujawni kolejny obiekt ataku (www.gadaninki.pl, rmf24.pl; Segritta, 2013).

Poradnik „Zdrowie” zamieścił na swojej stronie informację o wynikach badań przeprowadzonych przez Agencję Badań Rynku i Opinii SW Research w 2014 r. na grupie ponad 6,5 tys. użytkowników Sieci, z których wynika, że w Polsce w większej mierze hejterem jest mężczyzna (53%), i to w wieku od 16 do 24 lat (73%), posiadający wykształcenie średnie ogólne (35%), zaś co piąty z wykształceniem wyższym, zamieszkujący małe lub średniej wielkości miasta bądź też wsie. Najczęściej do publikacji obraźliwych postów dochodzi nawet do kilku razy w tygodniu (Sierant, 2019). Niestety, badania nie udało się odnaleźć w bazie raportów SW Research.

Z sondażu przeprowadzonego w marcu 2019 roku przez Uniwersytet SWPS oraz ARC Rynek i Opinia również wynika, że to panowie, częściej niż panie, dopuszczają się hejtingu. Dodatkowo 55% to osoby w wieku 15–24 lata. Jeżeli chodzi o poziom edukacji – to osoby z wykształceniem podstawowym, średnim i wyższym stosują niekonstruktywną krytykę w takim samym stopniu. Mężczyźni z reguły wyszydzą poglądy innych osób, zaś kobiety swój hejt kierują w stronę wyglądu ofiary (jd, 2019; wyniki sondażu zostały opublikowane na stronie ARC).

Z wpisów internetowych można wnioskować, że użytkownicy Sieci są przekonani o powszechności hejtingu, często też pada pytanie: czym jest spowodowany aż tak duży odsetek ludzi młodych, którzy w przestrzeni Internetu zamieniają się w krytykantów i hejterów? Na stronie Focus.pl znajdujemy wyjaśnienie, że w okresie dojrzewania może za to odpowiadać fizjologia mózgu. Obserwacje kliniczne potwierdzają, że niektóre części mózgu,

w szczególności kora przedczołowa, odpowiadająca za kontrolę emocji, stosowanie się do ogólnie przyjętych i panujących norm społecznych, rozwijają się nawet do 21. roku życia, co w jakiś sposób może wyjaśniać niedojrzałe i wrogie zachowania szczególnie w grupie młodych użytkowników Internetu. Nastolatek w okresie dojrzewania jest zdecydowanie bardziej impulsywny niż osoba dojrzała. Może mieć problemy z powstrzymaniem się przed wyrażeniem różnych, często niestosownych opinii, wyśmiewaniem innych ludzi, ich odmienności, w szczególności rówieśników, kolegów ze szkoły. Wielu młodym ludziom zależy na „byciu fajnym”, akceptowanym w danej grupie, przypodobaniu się rówieśnikom czy zyskaniu wyższej pozycji. Dlatego też bywają sytuacje, w których chęć uznania i akceptacji jest na tyle silna, że mimo iż często nie zgadzają się z opinią, postem czy też komentarzem wybranej przez siebie osoby, dodają coś od siebie do hejtu bądź w sposób bierny, ale z podziwem dla hejtującego, śledzą nękanie innych w Sieci. W obu wypadkach sami stają się hejterami (Stradowski, 2019).

Portal Librus.pl (2018) donosi, że z badań przeprowadzanych w grupie nastolatków wynika, że hejt w Internecie najczęściej bierze swój początek od zamiaru wyrażenia swojego zdania, opinii bądź też od zamieszczenia komentarza dotyczącego danego postu, z którego treścią użytkownik się nie zgadza. W takim momencie bardzo często dochodzi do nieporozumień między dwiema stronami, w szczególności kiedy obie są nastoletnie. Zaczyna się kłótnia, w której z braku konkretnych argumentów dochodzi do ataków *ad personam* i w bardzo wielu przypadkach osoba hejtująca sama bywa obrażana przez swoją ofiarę, przez co jeszcze dotkliwiej próbuje ją zranić. Zaczynają się komentarze dotyczące rodziny, najbliższych, i w takiej sytuacji koło wspólnego hejtu się zamyka. Niestety, młodzi ludzie w większości nie mają świadomości konsekwencji swoich zachowań. Hejt w tej grupie wiekowej jest uważany za coś normalnego, jest częścią Internetu (raport „Wilki i owce w Internecie” z 2016 roku jest dostępny na stronie Global Dignity; badania przeprowadzono w grupie 600 osób w wieku 12–24 lat).

Panuje przekonanie, że dla użytkowników Sieci urodzonych po roku 2000 hejt jest jednym z elementów internetowego ekosystemu. Krytykują – bo mogą. Obrażają – bo mogą. Wyzywają – bo również mogą (Gadaninki, 2019). Dopiero w ostatnich latach coraz głośniejsze mówi się o problemie internetowego prześladowania, obrażania i następstwach, jakie za sobą niosą. Wiąże się to z eskalacją hejtu w Sieci. Skazani wyrokiem sądu hejterzy tłumaczą, że nie chcieli zrobić nic złego, że to były tylko żarty.

Hejting, jak wszystkie zjawiska współczesnego świata, ulega komercjalizacji. Internet w osobie blogera diagnozuje dwa typy: „hejtera klasycznego”

i „hejtera profesjonalisty”. W tym drugim przypadku osoba hejtująca, czy też grupa osób, jest zatrudniona i dostaje wynagrodzenie za działania, które mają na celu ośmieszenie danej osoby/firmy, poniżenie jej, czy też po prostu zasypywanie nienawistnymi komentarzami. „Profesjonalni hejterzy” doprowadzili mowę nienawiści do perfekcji, podchodzą do swoich działań znacznie mniej emocjonalnie, z czystym wyrachowaniem. Traktują to jako zawód, mają jasno określony cel i wybierają tylko te zlecenia, które przynoszą największą korzyść finansowych (Gajda, 2015). Zjawisko „profesjonalnego hejtingu” jest przedmiotem analiz naukowych (Podraza, 2017).

Na stronie porady.sympatia.onet.pl można przeczytać, że w wypadku „typowych” hejterów, „typ ogromnie nadreprezentowany [...] to ludzie o osobowości z silnym rysem sadystycznym i psychopatycznym” (wg. W. Baryły, za: Wilska, 2019).

Na stronie ohme.pl znajdujemy ciekawą interpretację przyczyn „toksycznych zachowań”, odwołującą się do koncepcji dwóch psychologów z Vancouver, D. Paulhusa i K. Williama (2002), autorów terminu „Mroczna Triada”, odnoszącego się do „trzech kategorii osobowości, które wiążą się z nieludzko-manipulacyjnym stylem interpersonalnym i następującymi cechami: krótkoterminową i wyzyskującą strategią nawiązywania relacji, impulsywnością, niską samokontrolą, zachowaniami ryzykownymi, dyskredytowaniem przyszłości, agresją i samolubstwem” (za: Szczygieł, 2018). Składają się na nią: **narcyzm**, **makiawelizm** oraz **psychopatia**. Narcyzmem można nazwać skłonności do idealizowania siebie i pokazywania swojej wyższości wobec innych, próżności, egocentryzmu, egoizmu. Osoba taka jest pozbawiona jakiegokolwiek empatii i współczucia dla drugiej osoby. Makiawelizmem nazywa się skłonności do manipulacji i wykorzystywania innych ludzi w celu zyskania własnych korzyści. Człowiek przejawiający takie predyspozycje lekceważy moralność, etyczność, skupia się tylko na zysku, który chce osiągnąć, uciekając się nawet do oszustwa. Jego działania są wyrachowane. Psychopatia zaś obejmuje skłonności do zachowań aspołecznych, przejawia problemy z kontrolą złości, impulsów, wykazuje ograniczoną empatię, nieczułość, a także brak jakichkolwiek wyrzutów sumienia, winy czy wstydu. Dodatkowo charakteryzuje się niskim lub też całkowitym brakiem zdolności do spostrzeżenia i przeanalizowania uczucia lęku bądź smutku u innych osób. Te kategorie osobowości mogą pojawiać się osobno bądź równolegle, co jest bardzo częstym zjawiskiem. Dodatkowo można tutaj dodać czwartą cechę osobowości, która współlistnieje razem z narcyzmem, makiawelizmem oraz psychopatią – **sadyzm**. Jest to zjawisko czerpania przyjemności z czyjegoś cierpienia, niekoniecznie zawinionego przez tę osobę (Król, 2018).

Badania naukowe wskazują na korelację modelu „Mrocznej Triady” z cechami osobowości sprawców *cyberbullyingu* (Balakrishnan i in., 2015; Goodboy i Martin, 2015; Geel i in., 2017)

Warto zadać sobie pytanie, jakiego rodzaju wpływy kulturowe odegrały tutaj największą rolę i jakie błędy wychowawcze zostały popełnione w ciągu życia dwóch ostatnich pokoleń, doprowadzając ogromną rzeszę ludzi do uformowania się tak zaburzonej osobowości: skupionej na sobie, niezdolnej do empatii i autorefleksji, stawiającej popularność ponad moralnością?

A. Wilska (2019) na stronie sympatia.onet.pl wyraża opinię, że najbardziej rozpowszechnioną cechą osobowości w grupie hejterów jest narcyzm. Trzeba zatem przyjąć, że nie każdy hejter może mieć skłonności psychopatyczne czy też być sadystą. Zjawisko hejtingu, mimo że jest rozpoznane od dłuższego czasu, nadal jest dość słabo zbadane. Trudno jest jednoznacznie stworzyć profil typowego hejtera. Mimo prób kategoryzacji wydaje się, że Internet otworzył przestrzeń, w której nieoczekiwanie objawia się prawda o ludzkiej naturze: tendencji do czynienia zła, żywej obecności impulsów i skłonności, których się wypieramy, żyjąc w cywilizowanym świecie.

Z opinii zamieszczanych w Internecie wynika również, że nie każdy wrogi komentarz automatycznie staje się hejtem. Niekiedy ludziom zdarza się zamieścić kontrowersyjną, często negatywnie nacechowaną wypowiedź lub też obrazić kogoś pod wpływem gniewu, nagłego impulsu. Wówczas – jeżeli ma to publiczny oddźwięk – w pewnym sensie staje się hejtem. Jest jednak różnica między takim komentarzem, gdzie w kolejnym wpisie osoba się reflektuje, ma poczucie winy i przeprasza za naruszenie społecznie akceptowanych norm, bo wie, że przekroczyła granice, a czerpaniem przyjemności ze stosowania przemocy internetowej (Jeziorek, 2015).

W pewnych okolicznościach może się zdarzyć, że hejtującym staje się dobra i empatyczna osoba, jednak w danej sytuacji przyjmuje zupełnie inną postawę i inaczej się zachowuje. Mechanizm tego zjawiska wyjaśnia słynny i bardzo kontrowersyjny eksperyment amerykańskiego psychologa P. Zimbardo. Uczestniczyło w nim 18 wybranych ochotników – studentów. Zostali losowo podzieleni na grupę więźniów i strażników, przy czym każda z grup miała do odegrania swoją rolę. Zamknięto ich w pomieszczeniu zaaranżowanym na wzór więzienia, w uniwersyteckiej piwnicy. Eksperyment musiał zostać przerwany po sześciu dniach, ponieważ strażnicy i więźniowie tak bardzo się wczuli w swoje role, że zaczęło być to niebezpieczne. Zwykli ludzie, którzy na czas eksperymentu przybrali przydzielone im losowo role strażników, stali się okrutni, bez wahania krzywdzili innych. Utożsamili się z pełnioną przez siebie „funkcją”. Na podobnych zasadach działa przemoc internetowa, kiedy dochodzi

do sytuacji, w której liczni użytkownicy udostępniają post czy też komentarz zawierający hejt, mimo że sami nie byliby na tyle odważni, aby stworzyć hejterski wpis i go upublicznić (Sierant, 2019). Według psycholog E. Staub „zło, które wynika ze zwyczajnego myślenia i które popełniają zwykli ludzie, jest normą, nie wyjątkiem” (za: Zimbardo, 2008, s. 454). Wydaje się jednak, że w tym wypadku mamy do czynienia z przerażającym „instynktem stadnym”, całkowitym brakiem samodzielnego, krytycznego myślenia oraz empatii i refleksji.

Przytoczone opinie świadczą o tym, że zarówno hejt, jak i hejterzy są postrzegani negatywnie przez użytkowników Sieci, którzy podejmują próby wyjaśniania tego fenomenu w kategoriach zaburzeń osobowości, deficytów emocjonalnych, wpływu grupy czy mechanizmów rynkowych. Część zaprezentowanych twierdzeń ma umocowanie w analizach naukowych i zazwyczaj stanowi bardzo uproszczone interpretacje wyników badań. Dzięki strukturze i właściwościom Sieci szybko staje się zestawem przekonań tworzących stereotypy hejtingu i hejtera: hejt jest powszechny, a hejter to młody, zakompleksiony i jednocześnie narcystyczny psychopata.

Tymczasem, jak zauważa Ł. Jonak, badania wskazują, że nienawistne opinie stanowią niewielki odsetek wszystkich wypowiedzi pojawiających się w Internecie. Według badań (tzw. „Raport mniejszości”) Fundacji Wiedza Lokalna i Collegium Civitas z 2012 roku wypowiedzi noszących znamiona mowy nienawiści jest w Internecie ok. 2%, natomiast według badań prowadzonych przez SWPS stwierdzenia obraźliwe i przekraczające granice kultury stanowią 2,5% wszystkich komentarzy (Jonak, 2012). Nie oznacza to, że zagrożenie mową nienawiści w Internecie *de facto* nie istnieje lub jest znikome. Zdaniem badacza problem ten zyskuje zupełnie inny wymiar, jeśli autorzy komentarzy będą działać wspólnie lub niezależnie od siebie skoncentrują się na jednym obiekcie. Jeśli ich celem jest podżeganie do nienawiści, wpływ, jaki wywierają na internetową społeczność, jest znacznie silniejszy. Mimo to Ł. Jonak nadal jest zdania, że w przypadku mowy nienawiści mamy do czynienia z moralną paniką.

Panika moralna to opisywane przez socjologów zjawisko mobilizacji opinii publicznej, społeczeństwa, generowania konsensusu i poczucia wspólnoty wobec jakiegoś zagadnienia, problemu lub wroga (Zielińska, 2004). Z punktu widzenia analiz ilościowych przedstawione przez Ł. Jonaka proporcje powinny skutecznie uspokoić „rozhisteryzowanych” pedagogów. Dlaczego tak się nie dzieje? Ponieważ w perspektywie jakościowej, która jest mi znacznie bliższa, liczy się indywidualne doświadczenie cierpienia każdego użytkownika Sieci, a zwłaszcza dziecka, które kiedykolwiek było ofiarą hejtu. Liczy się społeczno-kulturowy kontekst zjawiska, który wypacza formację moralną (!) dzieci i młodzieży, tworząc warunki sprzyjające dewiacyjnym

zachowaniom. Istotne jest także to, że zjawisko przemocy w Internecie narasta w czasie (NIK, 2017).

Poszukując rozwiązań

Hejting jest przejawem szczególnie dotkliwego naruszenia godności osoby ludzkiej. Niezwykle trafnie stwierdził Sąd Najwyższy w postanowieniu z 7 maja 2008 r.:

Należy pamiętać, że w przypadku Internetu mamy do czynienia ze skrajną nierównością stron. [...] Masowość Internetu, jego zasięg działania – powodują, że ma on charakter wyjątkowy na tle innych środków społecznego przekazu. Krąg odbiorców zniesławiającej bądź znieważającej informacji jest niezwykle szeroki (Postanowienie SN..., 2008).

Jednak brak jednoznacznej definicji zjawiska w znacznym stopniu utrudnia jego ściganie. Dodatkowe ograniczenie w walce z hejtingiem w Sieci stanowi fakt, że konstruktywna krytyka poparta argumentami nie jest hejtem. Całkowity zakaz umieszczania krytycznych komentarzy stanowiłby próbę ograniczenia wolności słowa w Internecie. Czy w takim razie rozwiązaniem byłoby zmuszenie użytkowników do ujawniania w Internecie swojej prawdziwej tożsamości, co niewątpliwie wpłynęłoby na ograniczenie skali tego zjawiska? Wizję takiego świata przedstawia w swojej powieści amerykański pisarz Dave Eggers (2015): genialny informatyk, chcąc ucywilizować Internet, stworzył aplikację, w której każdy użytkownik miał tylko jedną tożsamość, jedno konto i jedno hasło, co miało zapobiec nadużyciom i przemocy. Niestety, kontrolująca przepływ ponad 90% informacji w Sieci, korporacyjna firma „Krąg” zyskała w ten sposób praktycznie nieograniczoną możliwość inwigilowania wszystkich sfer życia użytkowników. Wymóg przejrzystości stał się narzędziem terroru. Wolność przestała istnieć. Powieść Eggersa stanowi ostrzeżenie przed konsekwencjami totalitarnych rozwiązań.

Przeciwdziałanie przejawom mowy nienawiści w Sieci wymaga symultanicznych reakcji wielu podmiotów. Dostawcy usług internetowych i moderatorzy forów na komercyjnych portalach dysponują narzędziami pozwalającymi interweniować w sytuacjach nadużyć. Pozytywny wymiar mają kampanie społeczne modelujące pożądane zachowania społeczne użytkowników Sieci: „Komentuj, nie obrażaj” (2012), „Dodaj znajomego” (2015) czy „Przytul hejtera” (2016). Niezbędna jest edukacja medialna dotycząca przyczyn i psychospołecznych konsekwencji hejtingu. Potrzeba pogłębionych badań diagnozujących problem, będących bazą do tworzenia kompleksowych modeli rozwiązań, zwłaszcza w obszarze pedagogiki, psychologii i socjologii.

Wreszcie warto upowszechnić rzetelną wiedzę o zjawisku i jego konsekwencjach, tak by stała się ona źródłem oddziaływań wychowawczych na poziomie rodziny i szkoły.

BIBLIOGRAFIA

- Balakrishnan, V., Khan, S., Fernandez, T., Arabnia, H. (2015). Cyberbullying detection on Twitter using Big Five and Dark Triad features. *Personality and Individual Differences*, 141, 252–257.
- Chrzanowska, P. (2017). Rola mowy nienawiści w zjawiskach dyskryminacji i stygmatyzacji. W: U. Dzieciatkowska (red.), *Hejterstwo nowa praktyka kulturowa? Geneza, przypadki, diagnozy*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Durajczyk, K. (2017). Hejterstwo w polityce – znak czasów czy odwieczny element gry politycznej? W: U. Dzieciatkowska (red.), *Hejterstwo nowa praktyka kulturowa? Geneza, przypadki, diagnozy*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Dzieciatkowska, U. (red.). (2017). *Hejterstwo nowa praktyka kulturowa? Geneza, przypadki, diagnozy*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Eggers, D. (2015). *Krag*. Katowice: Wydawnictwo Sonia Draga.
- Geel, M., Goemans, A., Toprak, F. Vedder, P. (2017). Which personality traits are related to traditional bullying and cyberbullying? A study with the Big Five, Dark Triad and sadism. *Personality and Individual Differences*, 106, 231–235.
- Gini, G., Espelage, D.L. (2015). Peer victimization, cyberbullying, and suicide risk in children and adolescents. *JAMA*, 312(5), 545–556.
- Goodboy, A., Martin, M. (2015). The Personality profile of a cyberbully Examination the Dark Triad. *Computers in Human Behaviour*, 49, 1–4.
- Jonak, Ł. (2012). Dlaczego boimy się jednego procenta? O braku agresji w internecie. W: K. Krejtz (red.), *Internetowa kultura obrażania? Warszawa: Ośrodek Przetwarzania Informacji – Instytut Badawczy*.
- Juza, M. (2015). Hejterstwo w komunikacji internetowej: charakterystyka zjawiska, przyczyny i sposoby przeciwdziałania. *Profilaktyka Społeczna i Resocjalizacja*, 25, s. 27–50.
- Kaltiala-Heino, R., Rimpela, M., Rantanen, P., Rimpela, A. (2000). Bullying at school: An indicator of adolescents at risk for mental disorders. *Journal of Adolescence*, 23(6), 661–673.
- Naruszewicz-Duchlińska, A. (2015). *Nienawiść w czasach Internetu*. Gdynia: Nova Res – Wydawnictwo Innowacyjne.
- Podraza, U. (2017). Hejt jako zagrożenie wizerunku i pozycji rynkowej. *Kultura – Media – Teologia*, 29, 33–45.
- Postanowienie Sądu Najwyższego z 7 maja 2008 r., III KK 234/07, LEX nr 444478.
- Przybylski, M. (2017). Hejterstwo: przejaw wiedzy czy niewiedzy? Analiza wypowiedzi internautów w odniesieniu do zjawiska ubóstwa. W: U. Dzieciatkowska (red.), *Hejterstwo nowa praktyka kulturowa? Geneza, przypadki, diagnozy*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Reed, K.P., Cooper, R.L., Nugent, W.R. (2016). Cyberbullying: A literature review of its relationship to adolescent depression and current intervention strategies. *Journal of Human Behaviour and Social Environment*, 26, 37–45.
- Stasiewicz, S. (2017). Hejt – zło odwieczne czy kulturowy nowotwór? W: U. Dzieciatkowska (red.), *Hejterstwo nowa praktyka kulturowa? Geneza, przypadki, diagnozy*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Więckiewicz, A. (2017). Wobec krzywdzących słów. Kilka uwag o niezmiennych mechanizmach mowy nienawiści. W: U. Dzieciatkowska (red.), *Hejterstwo nowa praktyka kulturowa? Geneza, przypadki, diagnozy*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.

Zielińska, I. (2004). Media, interes i panika moralna. nowa kategoria socjologiczna i jej implikacje. *Kultura i Społeczeństwo*, 4.

Zimbardo, P. (2008). *Efekt Lucyfera*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.

ŹRÓDŁA INTERNETOWE

ARC Rynek i Opinia. (2019). *Polacy a hejt. Wyniki badań*. Pozyskano z: <https://arc.com.pl/Polacy-a-hejt-blog-pol-1552998539.html>, [data dostępu 12.04.2019].

Brzeźnicki, Ł. *Krytyka wyniku z wiedzy, hejt to same wściekle emocje (opinie)*. Pozyskano z: https://www.wirtualnemedi.pl/artykul/krytyka-wynika-z-wiedzy-hejt-to-same-wsciekle-emocje-opinie_2, [data dostępu: 02.04.2019].

Dodaj przyjaciela. Pozyskano z: <http://addfriend.disney.pl/>, [data dostępu: 11.05.2019].

EU Youth Report. (2015). Pozyskano z: https://ec.europa.eu/assets/eac/youth/library/reports/youth-report-2015_en.pdf, [data dostępu: 14.05.2020].

Felczak, M. (2019). *Polacy a hejt*. Pozyskano z: <https://lifestyle.newseria.pl/biuro-prasowe/psychologia/polacy-a-hejt,b855014132>, [data dostępu: 04.04.2019].

Feliga, A. (2016). *Naukowcy odkryli fenomen mowy nienawiści. Co się dzieje w głowie hejtera, gdy wypływa z siebie samą gorycz?* Pozyskano z: <https://polki.pl/magazyn/zjawisko/hejtdlaczego-stosujemy-mowe-nienawisci,10419961,artykul.html>, [data dostępu: 30.03.2019].

Fundacja Humanity in Action Polska. (2014). *Czym jest mowa nienawiści*. Pozyskano z: <https://uprzedzenia.org/czym-mowa-nienawisci/> [data dostępu: 04.04.2019].

Gadaninki. (2019). *Kurnik w Internecie czyli o hejcie i hejterach w Sieci*. Pozyskano z: <https://www.gadaninki.pl/kurnik-w-internecie-czyli-o-hejcie-i-hejterach-w-sieci>, [data dostępu: 11.05.2019].

Gajda, K. (2015). *Hejter. Kim jest i jak go wykorzystać?* Pozyskano z: <http://copycharlie.pl/hejter-definicja/>, [data dostępu: 11.05.2019].

Global Dignity Poland. (2016). *Wilki i owce w Internecie, czyli raport na temat hejtu wśród młodzieży*. Pozyskano z: http://globaldignity.pl/wp-content/uploads/2018/03/Wilki-i-owce-w-internecie_raport_Global-Dignity-Poland_IQS_2016.pdf, [data dostępu: 14.05.2019].

Grabarczyk, A. (2019). *Mowa nienawiści i hejt w Sieci. Czym są, jak sobie z nimi radzić – mówi Joanna Grabarczyk z HejtStop*. [Rozm.] J. Umiecka, Pozyskano z: <https://www.gdansk.pl/wiadomosci/mowa-nienawisci-i-hejt-w-sieci-czym-sa-jak-sobie-z-nimi-radzic-mowiekspertka-joanna-grabarczyk,a,140307>, [data dostępu: 04.04.2019].

Hickman, A. (2018). Rimmel launches social cause campaign to tackle beauty cyberbullying. *PRWeek*. Pozyskano z: <https://www.prweek.com/search/articles?KeyWords=beauty+cyberbullying+rimmel>, [data dostępu: 14.05.2020].

Jd. (2019). *Polak twierdzi, że hejtują inni, on tylko wyraża opinię*. Pozyskano z: <https://www.wirtualnemedi.pl/artykul/co-to-jest-hejt-kto-obraza-innych-raport>, [data dostępu: 11.05.2019].

Jeziorek, N. (2015). *Ryj hejtera. Kim są autorzy nienawistnych komentarzy w Sieci?* Pozyskano z: <http://weekend.gazeta.pl/weekend/1,152121,19294463,ryj-hejtera-kim-sa-autorzy-nienawistnych-komentarzy-w-sieci.html>, [data dostępu: 11.05.2019].

Kalinowska, D. (2017). „Mowa nienawiści w Sieci”. *Hejting i trolling w internetowej komunikacji społecznej na przykładzie wortalu Styl.pl*. Pozyskano z: <http://kwartalnikrsk.pl/assets/rsk4-2017-kalinowska.pdf>, [data dostępu: 29.03.2019].

k.w. (2018). *Beauty hejt – czym jest nowy rodzaj nienawiści w Sieci?* Pozyskano z: <https://www.eska.pl/news/beauty-hejt-czym-jest-nowy-rodzaj-nienawisci-w-sieci-aa-ZvpT-tPZK-vgcX.html>, [data dostępu: 11.04.2019].

Komentuj Nie obrażaj. Pozyskano z: <http://www.komentujnieobrazaj.pl/>, [data dostępu: 11.05.2019].

Król, A. (2018). *Czym jest „Mroczna Triada” Cech Osobowości?* Pozyskano z: <https://blog.krolartur.com/czym-jest-mroczna-triada-cech-osobowosci/>, [data dostępu: 11.05.2019].

- Lofican. Hejt. W: *Miejski.pl – Miejski Słownik Słangu i Mowy Potocznej*. Pozyskano z: <https://www.miejski.pl/slowo-Hejt>, [data dostępu: 04.06.2019].
- Łukaszewicz, A. (2019). *Hejt: najlepsze przepisy nie wygrają z mową nienawiści*. Pozyskano z: <https://www.rp.pl/Prawo-kanne/301239900-Hejt-najlepsze-przepisy-nie-wygraia-z-mowa-nienawisci.html>, [data dostępu: 04.04.2019].
- Mowa nienawiści wg Rady Europy*. Pozyskano z: <http://www.mowanienawisci.info/post/rada-europy/>, [data dostępu: 03.04.2019].
- Nastolatki hejtują w Sieci: jak sobie radzić z internetową nienawiścią*. (2018). Pozyskano z: <https://portal.librus.pl/artykuly/nastolatki-hejtuja-w-sieci-jak-sobie-radzc-z-internetowa-nienawiscia>, [data dostępu: 11.05.2019].
- NIK. (2017). *NIK o cyberprzemocy wśród dzieci i młodzieży*. Pozyskano z: <https://www.nik.gov.pl/aktualnosci/nik-o-cyberprzemocy-wsrod-dzieci-i-mlodziezy.html>, [data dostępu: 11.05.2019].
- OD/Redakcja. (2018). „Z bardzo brzydkiej robisz się brzydka”. *Beauty hejt to nienawiść, która boli głównie kobiety*. Pozyskano z: <http://kobieta.gazeta.pl/kobieta/7,164393,24167786,z-bardzo-brzydkiej-robisz-sie-brzydka-beauty-hejt-to-nienawisc.html>, [data dostępu: 12.04.2019].
- Perry, M. (2015). *Emotional and Social Effects of Cyberbullying on Adolescents*. Pozyskano z: <https://repository.cityu.edu/bitstream/handle/20.500.11803/62/MichaelPerryThesis2015.pdf?sequence=2&isAllowed=y>, [data dostępu: 14.05.2020].
- Przytul hejtera*. Pozyskano z: <http://www.przytulhejtera.pl/>, [data dostępu: 11.05.2019].
- Puszkarczyk, W. (2019). *Hejt w Sieci nie jest bezkarny*. Pozyskano z: <https://www.polskieradio.pl/10/5566/Artykul/2249469,Hejt-w-sieci-nie-jest-bezkarny>, [data dostępu: 04.04.2019].
- Rosińska, K. (2017). *Zjawisko hejtingu wśród młodzieży oraz sposoby przeciwdziałania*. Pozyskano z: https://kmt.uksw.edu.pl/media/pdf/kmt_2017_29_rosinska.pdf, [data dostępu: 11.04.2019].
- Rozmiar internetowego hejtu to efekt braku konsekwencji prawnych*. Pozyskano z: https://europa.eu/youth/pl/article/39/28394_fi, [data dostępu: 04.04.2019].
- Segritta. (2013). *Psychologia hejtera*. Pozyskano z: <https://segritta.pl/psychologia-hejtera/>, [data dostępu: 11.05.2019].
- Sierant, A. (2019). *Hejt, czyli o mowie nienawiści w Internecie. Przyczyny i konsekwencje hejtu*. Pozyskano z: <https://www.poradnikzdrowie.pl/psychologia/emocje/hejt-czyli-o-mowie-nienawisci-w-internecie-przyczyny-i-konsekwencje-hejtu-aa-TubH-9VZu-bTsz.html>, [data dostępu: 29.03.2019].
- Skory, T. (2016). *Hejter. Kto to taki*. Pozyskano z: <https://www.rmf24.pl/tylko-w-rmf24/danie-do-myslenia/news-hejter-kto-to-taki,nId,2292577>, [data dostępu: 11.05.2019].
- Słownik języka polskiego*. Pozyskano z: <https://sjp.pl/hejt>, [data dostępu: 30.03.2019].
- Stradowski, J. (2019). *Co się dzieje w głowie hejtera? Skąd się bierze mowa nienawiści*. Pozyskano z: <https://www.focus.pl/artykul/co-si-dzieje-w-gowie-hejtera-sk-d-si-bierze-mowanienawici?page=2>, [data dostępu: 11.05.2019].
- Szczygieł, H. (2018). *Mroczna Triada – cechy narcyzów i toksycznych ludzi*. Pozyskano z: <http://ohme.pl/psychologia/mroczna-triada-cechy-narcyzow-i-toksycznych-ludzi/>, [data dostępu: 11.05.2019].
- VS.polskatimes. (2015). *14-latek powiesił się na sznurówkach. Koledzy nazywali go pedziem!* Pozyskano z: <https://www.fakt.pl/wydarzenia/polska/biezun-14-letni-dominik-szyman-ski-popelnil-samobojstwo/d59r2sk#slajd-3>, [data dostępu: 13.04.2019].
- Wilska, A. (2019). *Może nim być każdy z nas, ale tam, gdzie jest hejter, zawsze jest element wielkiej czwórki*. Pozyskano z: <https://porady.sympatia.onet.pl/sympatia-radzi/moze-nim-byc-kazdy-z-nas-ale-tam-gdzie-jest-hejter-zawsze-jest-element-wielkiej4fwty3k>, [data dostępu: 11.05.2019].
- Włodarczyk, J. (2014). *Mowa nienawiści w internecie w doświadczeniu polskiej młodzieży*. Pozyskano z: http://fdds.pl/wpcontent/uploads/2016/05/Wlodarczyk_J_2014_Mowa_nienawisci_w_internecie.pdf, [data dostępu: 02.04.2019].

SUMMARY**Internet hate – hate speech manifestations**

Hate speech is widespread throughout the entire Internet user's community. This paper describes the characteristics of this phenomenon and some of its manifestations. Based on Internet users' comments the profile of typical Internet hater with motives and objectives of his/her actions is presented. The author presents the forms of preventing hating on the Web.

KEYWORDS: Internet, hate speech, culture, youth, hejting